

Revista Românească pentru Educație Multidimensională

Romanian Journal for Multidimensional Education

ISSN: 2066 – 7329 (print), ISSN: 2067 – 9270 (electronic)

Coverd in: Index Copernicus, Ideas. RePeC, EconPapers, Socionet, Ulrich
Pro Quest, Cabel, SSRN, Appreciative Inquiry Commons, Journalseek, Scipio,
EBSCO

Romanian Mentality. From Homo Balcanicus to Home Europeaus

Antonio SANDU, Oana BRADU

Revista Românească pentru Educație Multidimensională, 2009, Year 1, No. 1,
August, pp: 6-11

The online version of this article can be found at:

<http://revistaromaneasca.ro>

Published by:

Lumen Publishing House

On behalf of:

Lumen Research Center in Social and Humanistic Sciences

Mentalitatea românească de la homo balcanicus la homo europaeus

[Romanian Mentality. From Homo Balcanicus to Home Europeus]

Antonio SANDU¹ și Oana BRADU²

Abstract:

Balkan mentality has been created at the crossroads between East and West, between the Christian world and the Muslim, between the points of commercial crossing roads and armies too. The Balkan world, realising the double extent, on the one hand the European institutions, and on the other the eastern side, to full authority, invented a concept specifically - the forms without substance. Essentially anomic, the Balkan culture, does not reject the rule, but send it into ridiculous, as something created to be broken. Balkan man, on the dawn of the XXI century, adopts the institutions of European culture and have the tendency to transform them into forms without substance.

Keywords: normative, mentality, homo balcanicus

Analizând convergența culturală minoritară în spațiul românesc, vom avea câteva trăsături definitorii ale coexistenței interetnice:

¹ Ph.D Researcher Antonio SANDU – Researcher at Lumen Association, Iași, Romania, +40. 740 151455, antonio1907@yahoo.com

² Oana BRADU – Social Worker, DGASPC Iași, Romania, +40. 745 519 107, oanalinabradu@yahoo.com

Mentalitatea românească de la homo balcanicus la homo europeus

Antonio Sandu, Oana Bradu

- Indiferent de etnie, există într-o proporție diferită o mentalitate minoritară, pentru etniile aparținând zonei sud-est europene, inclusiv aplicabilă românilor.
- Centralismul balcanic ca unire aparentă și superficială a contrariilor.
- Spiritul antinomial.

Sintagma generică homo balcanicus trimite, în majoritatea cazurilor, la o serie de ideologii variate și nuanțate din conviețuirea mai mult sau mai puțin pașnică a unor etnii diverse ca origine (latină – românii, turcică – turcii și tătarii, slavă – bulgarii și rușii, greacă – grecii și parțial albanezii, semitică – evreii, indo-europeană - rromii), valori spirituale diferite și uneori contradictorii provenind din 4 mari religii: creștinism în forma sa ortodoxă în cazul românilor, grecilor și rușilor, catolică în cazul croaților, ungarilor și comunităților de italieni din balcani, musulmană în cazul turcilor și tătarilor, și în fine iudaică. Forțate să coexiste, în același spațiu socio-cultural, în care fiecare dintre ele este într-o formă sau alta minoritară, comunitățile sunt astfel supuse unui proces de autonegare convergentă, și asimilatorie.

În contextul studiului de față afirmăm că la nivel de mentalitate, comunitatea românească este și ea tributară unei ideologii minoritare³, asumându-și istoric statutul de comunitate minoritară, deși nu din condiționare numerică, ci datorită cadrului istorico-cultural. Comunitatea minoritară are pentru studiul nostru semnificația unei comunități care își auto-atribuie caracteristici identitare minoritare, respectiv identifică strategii anti-asimilare și antimarginale. Comunitatea românească a fost considerată istoric ca marginală cultural (cultura în cancelaria țărilor române se făcea fie în latină, fie în slavonă, sau în greacă), socio-politic (un exemplu la îndemână fiind celebra Unio Trium Nationum din Ardeal), și religios.

Conotațiile în bună măsură negative fac parte, dintr-o stereotipizare a termenului de balcanism, „creată și importată din Occident care a fost complet asimilată”⁴ atât de mentalitatea vestică cât și cea sud-est europeană, fără să existe studii serioase de socio-psihiologie identitară în comunitățile din balcani. Există cu siguranță un arhetip comportamental balcanic, cât și unul specific fiecărei comunități în parte, ce se regăsesc în spațiul atribuirilor intersubiective pe de o parte și în cel al fenomenologiei relațiilor interetnice pe de altă parte. Nuanțări și

³ Sandu A, Bradu O. *Metode apreciative în marketingul social*, comunicare susținută la *Simpozionul Internațional Particularități ale fenomenologiei sociale și politice în lumea contemporană*, Universitatea Valahia, Târgoviște, iunie 2009, în publicare la Editura Universității Valahia, Târgoviște 2009

⁴ Todorova M. *Balkanii și balcanismul*, Humanitas, București, 2000, p. 95

particularizări⁵ la nivelul arhetipal subiectiv au fost reunite în tipologia *omului bizantin* descris de Nicolae Iorga, prin ceea ce el a numit-o „formă de Universalitate deschisă prin excelență⁶”. Numită „o sinteză răsăriteano-apuseană ilustrând în chip fascinant un model de umanitate în aproximarea căruia intră surse dintre cele mai diverse, dinăuntru și din afara ortodoxiei”⁷ civilizația bizantină a avut vocația unificării și universalizării imperiale, asemeni celei romane anterioare și celei otomane ulterioare. Civilizația imperială face din toate provinciile o parte a unui Totum impersonal, în care fiecare este minoritar, și marginal, de la cel mai umil lucrător până la împăratul prizonier al propriului statut imperial și sultanul îndepărtat și obscur în numele căruia se guvernează pašalâcuri aproape autonome. Imperialul și autonomul, unul și restul, dubla măsură și regula nici unei măsuri, sunt tot atâtea atribute ale omului balcanic și sud-est european care „participă prin toată structura sa etnică, mentală și sufletească la mai multe naționalități”⁸. Ortodoxia cu viziunea sa asupra „domniei Harului (charis), opusă domniei Legii (nomos) și ilustrată de oameni care împărtășesc credința în Dumnezeu și care, după tronurile îngerilor, alcătuiesc împărăția lui Dumnezeu”⁹.

Mentalitatea românească similară celei balcanice din care face parte, cu toate diferențele proprii, este în opinia noastră specifică unui „spațiu spiritual fără limite” complementar cu ceea ce Lucian Blaga numea spațiul mioritic de succesiuni nesfârșite deal vale. Sentimentul de sine românesc are un accent de dezlimitare. Normativul, axeologicul este pentru român sub influența ortodoxiei situat într-un transcendent cosmic, iar pământul această lume instituțional normativă, este o zonă de test, fără semnificație, soteriologică directă¹⁰.

Valoarea soteriologică a ordinii sociale este paralelă și periferică, omul fiind izgonit în lume dintr-o normativitate paradisiacă ancestrală. Normalitatea discursiv instituțională nu are valoare soteriologică și ca atare putere de impunere¹¹. O a doua normativitate paralelă, pseudotradițională guvernează realitatea socială. Norma paralelă vine din sentimentul unei „anomii a realității” care nu este altceva decât rezultatul unei căderi primordiale. Paralelă ordinii

⁵ Vezi și studiul Muthu, M. *Homo Balcanicus*, în Revista Echinoc, nr 3 -2002 (CEOL).

⁶ Iorga N. *Deux conférences sur la vie byzantine données en Hollande. I. L'homme byzantin*, Paris, 1936, p. 7.

⁷ Tita-Mircea C. *Postfață la Omul bizantin*, vol. Coordonat de Guglielmo Cavallo, Polirom, Iași, 2000, p. 322.

⁸ Paracostea V. *Balkanologia în Sud-estul și Contextul European, Buletin VI*, Institutul de Studii Sud-Est Europene, Bucuresti, 1996, p. 71

⁹ Mango C. *Sfântul în Omul bizantin*, Polirom, Iași 2000, p. 293-294

¹⁰ Sandu A, Bradu O. *Metode apreciative în marketingul social*, comunicare susținută la *Simpozionul Internațional*

Particularități ale fenomenologiei sociale și politice în lumea contemporană, Universitatea Valahia, Târgoviște, iunie 2009, în publicare la Editura Universității Valahia, Târgoviște

¹¹ idem

Mentalitatea românească de la homo balcanicus la homo europeus

Antonio Sandu, Oana Bradu

anomice există o ordine ancestrală a integrării firescului în cosmos prin ceea ce numea Mircea Eliade creștinism cosmic.

Fatalismul mioritic este rezultatul unei ordini antianomice. Ceea ce pare fatalitate într-un destin individualist poate fi tradus ca o creativitate recursivă în cadrul unui univers organic paralel celui instituțional. Universul încărcat axeologic nu este pentru român diferit de cel real ci doar defazat perceptiv. Realitatea este un câmp de test al abilităților, guvernat de o ordine fără valori paralelă cu o ordine a creativității alternative într-o realitate socială paralelă¹².

„Se face apariția așa - numitului *homo duplex*¹³, cel mai adesea cu o alcătuire de hibrid și comportament duplicitar, reiterând, până la degraude și caricatură tragică, exercițiul diplomatic bizantin, constitutiv de altfel unui Imperiu cu frontierele mereu amenințate. Spațiul dominat de Semilună amplifică această structură umană extrapolată la întreaga categorie de om balcanic¹⁴”.

Prezentăm după Mircea Muthu o sugestivă descriere a spiritului levantin balcanic: „Moștenesc trândăveala din Orient, iar gustul de viață ușoară din Occident; nu se grăbesc niciodată, căci viața se grăbește; nu-i interesează ce le rezervă ziua de mâine, căci va veni ce e sortit să vie, și totul depinde prea puțin de ei; sunt alături numai la nevoie, de aceea nici nu le plac să fie des împreună; nu prea se încred în nimeni, dar cel mai ușor e să păcălești cu o vorbă frumoasă; nu arată ca niște eroi, dar cel mai greu e să-i sperii cu amenințări; mult timp nu le pasă de nimic, le e totuna ce se întâmplă în jurul lor, ca apoi dintr-o dată să înceapă să-i intereseze totul, să răvășească și să întoarcă totul cu susul în jos, pe urmă din nou cad în picoteală, neplăcându-le să-și amintească nimic din ceea ce s-a întâmplat; se tem de schimbări, căci adesea le-au adus nenorociri, și se satură ușor de un om, chiar dacă le e binefăcător. Ciudată lume, te bârfește dar ține la tine, te sărută pe obraz dar te urăște, își bate joc de fapte nobile, dar nu le uită generații de-a rândul¹⁵”.

Homo duplex de care vorbește Mircea Muthu este în opinia noastră mult mai mult decât o adaptare de circumstanță la o realitate socială în care „ești mereu vinovat în ochii cuiva¹⁶”. Este în primul rând un mod de a înțelege lumea ca pe o vale a plângerii, menită să fie loc de încercare ascetică și nu eroică. Atât ortodoxia cât și islamul pun accentul pe valoarea ascetică și antinormativă a soteriologicului. Catolicismul identifică legea divină cu legea omenească, datorită infailibilității papale. Prezența papei în lume, este o garanție a lui *civitas dei*. Papa este astfel un invizibil *axis mundi* nomologic¹⁷, este însăși Legea în lipsa lui Hristos. Pentru ortodox pe de altă parte lumea este cea care l-a batjocorit pe

¹² ibidem

¹³ Termen preluat după Muthu M. *Homo Balcanicus*, în Revista Echinoc, nr 3 -2002 (CEOL).

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Selimovid M. apud Muthu M. *Homo Balcanicus*, în Revista Echinoc, nr 3 -2002 (CEOL).

¹⁶ idem

¹⁷ Sandu A, Bradu O. ibidem

Fiul lui Dumnezeu, este un loc al pierzaniei. Normativitatea seculară, chiar dacă imperială, este una secundară soteriologic¹⁸, în baza cuvintelor lui Iisus „Dați Cezarului ce-i a Cezarului și lui Dumnezeu ce-i a lui Dumnezeu”. Homo duplex este un ascet sui-generis. Atitudinea mioritică este în viziunea noastră una ascetică nu resemnată. Creștinismul cosmic permite spiritului mioritic participarea la un ritual dintr-o altă lume, una transfigurată, a cărui grad de „realitate” în sensul de apropiere de esență este mult mai mare decât a celei actuale.

Nu putem așadar vorbi despre un adevărat homo duplex, în sensul duplicității atitudinale, mai degrabă am spune de un comportament „inițiativ”. Dacă lumea manifestă, ocultează lumea reală, cunoașterea acesteia îi dă individului un alt grad de realitate, mult mai profundă dar și mai eterică¹⁹. Normativitatea esențială este redusă la câteva principii, și acelea generează proverbiale ospitalitate românească și general balcanică, aparentul fatalism și curajul de neînfrânt. Legile transcendente, față de cele seculare sunt înscrise în inimă și nu gravate ori scrise în codici.

Dreapta credință (Ortodoxia n.n) este o rupere de Biserica Universală (Catholică). Termenii nu trebuie înțeleși teologic în sensul că ortodoxia ar fi mai puțin universală respectiv catolicismul aderând mai puțin la învățăturile Sfinților Părinți. Sensul este de realizare a unei ruperi de imperialitatea papală a catolicismului, și ca atare apariția unei provincializări asumată ascetic. Imperiul (și odată cu el legile seculare), sunt priviți ca străini și tolerați în mentalitatea românească. Supunerea față de lege nu este facultativă, ci secundară soteriologic, fiind o nevoie în plus cu care trebuie să se nevoiască românul.

Dincolo de apartenența balcanică, ascendența europeană a României este un fapt istoric, dar înainte de toate un fapt de conștiință. Conștiința de european poate fi sesizată nu dincolo de cea de român, respectiv francez, italian, german, spaniol etc. ci tocmai plecând de la aceasta specificul național va trebui să fie pentru cetățeanul european, nu doar un element distinctiv față de ceilalți cetățeni europeni ci în primul rând construcția propriei identități ca român-european, german-european, italian-european etc. Europa unită are menirea de a fi mai mult decât o construcție suprastatală și transpersonală, iar pentru a reuși proiectul european va trebui să se bazeze pe o serie de valori comune și specifice acestui model cultural european.

Șansa unei Europe Unite este aceea ca cetățenii săi și mai ales tinerii europeni să fie conștienți de propria europenitate, să fie prezent acel homo europeus, ca specie culturală proprie spațiului european.

Pentru a contura cadrele în care homo europeus devine o realitate a Europei, în filosofia românească Constantin Noica „*pune, cu teme ontologic,*

¹⁸ idem

¹⁹ Sandu A. *Eseuri de metafizică cuantică*, Lumen, Iași 2007

Mentalitatea românească de la homo balcanicus la homo europeus

Antonio Sandu, Oana Bradu

*problema omului în hățișul contradicțiilor generate de pluritatea culturilor Europei și globalitatea civilizatorie a erei tehnicii planetare.*²⁰

Problema pusă de Constantin Noica în fața problematicii sfârșitului civilizației ridicate de Oswald Spengler este aceea că „*omul contemporan se dedică exteriorității pentru a nu se ocupa cu adevărat de sine*”²¹.

Un adevărat imperativ categoric i se revela lui Noica a fi „*exigența prezentei responsabilități în fața viitorului*”²².

„*Viitorul înseamnă creștere tăcută. Omului de azi îi place zgomotul, infernul, orașul – poate, adică sigur, pentru că are anumite goluri lăuntrice de umplut. Viitorul mai înseamnă inițiativă, răspundere. Omului de azi nu-i place răspunderea; ci, cufundat în mijlocul maselor, al colectivităților, înțelege să nu răspundă de nimic, să treacă vina asupra tuturor. În sfârșit, viitorul mai înseamnă singurătate. Ești singur înaintea propriului tău viitor. Iar omului de azi nu-i place singurătatea.*”²³ Problematica europeană este privită de Constantin Noica dintr-o perspectivă umanistă „*ca dorință a omului de a se regăsi pe sine*”²⁴. În esență umanismul noicanian este un „*unanimism a unui a fi complementar celui a lui a face*”²⁵.

Pe Constantin Noica l-a preocupat „*vocația europeană a românescului*” și pentru aceasta a determinat modelul cultural european. Constantin Noica vede cultura europeană ca o asimilare a ceea ce era valabil în alte culturi, extinzându-și propriile valori morale, economice și de civilizație europenizând întreaga planetă²⁶. Una din specificitățile modelului european este ceea ce am putea denumi democratizarea cunoașterii, adică accesul tuturor la valorile specifice europene. Ideea de democrație nu trebuie înțeleasă doar în sensul politic, de accedere a cetățenilor la puterea politică, ci însăși ideii de accedere neîngrădită la patrimoniul cultural.

²⁰ Biru E. *Constantin NOICA – Problema omului în lumea contemporană*, în - *Despre Europa*, Lumen, Iași 2006, pg.343

²¹ *Ibidem*, pag.344

²² *ibidem*

²³ Noica C. *Echilibru Spiritual – Studii și eseuri*, Humanitas, București, 1998, pag.137

²⁴ *ibidem*, pag. 214

²⁵ Biru E, *op.cit.* 345

²⁶ Noica C. *Modelul cultural european*, Humanitas, București, pag. 29

References

1. BIRU, E. C., (2006). *Constantin Noica – Problema omului în lumea contemporană*, în Sandu, A. (coord), (2006)- *Despre Europa*, Editura Lumen, Iași, România;
2. Duțu, A., (1999). *Ideea de Europa și evoluția conștiinței europene*, Editura All, București, România;
3. Duțu, A., (1979). *Modele, imagini, priveliști*, Editura Dacia, Cluj, România;
4. Iorga, N., (1936). *Deux conférences sur la vie byzantine données en Hollande*. I. L'homme byzantin, Paris, France;
5. Mango, C., (2000). *Sfântul în Omul bizantin*, Editura Polirom, Iași, România;
6. Marinescu, M., (2000). *Drumuri și călători în Balcani*, Fundația Culturală Română, București, România;
7. Muthu, M., (2002). *Homo Balcanicus*, în Revista Echinoc, nr 3 -2002, Cluj, România;
8. Noica, C., (1998). *Echilibru Spiritual – Studii și eseuri*, Editura Humanitas, București, România;
9. Noica, C., (1997). *Modelul cultural european*, Editura Humanitas, București, România;
10. Paracostea, V., (1996). *Balkanologia în Sud-estul și Contextul European*, Buletin VI, Institutul de Studii Sud-Est Europene, București, România;
11. Sandu, A., Bradu, O., (2009). *Metode apreciative în marketingul social, comunicare susținută la Simpozionul Internațional Particularități ale fenomenologiei sociale și politice în lumea contemporană*, Universitatea Valahia, Târgoviște, iunie 2009, Precedings în publicare la Editura Hamangiu, TBucurești, România;
12. Sandu, A., (2007). *Eseuri de metafizică cuantică*, Editura Lumen, Iași, România;
13. Tita-Mircea, C., (2000). *Postfată la Omul bizantin*, vol. Coordonat de Guglielmo Cavallo, Editura Polirom, Iași, România;
14. Todorova, M., (2000). *Balcanii și balcanismul*, Editura Humanitas, București, România.